

УДК 331.45:338.439

Хінальська Т. Р.,

tanja.sadnicka@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6969-3410,

Researcher ID: G-2394-2019,

старший викладач кафедри харчових технологій, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОХОРОНИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

***Анотація.** Враховуючи важливість економічної зацікавленості у дотриманні всіх вимог у відповідності до нормативних актів, яка на сьогоднішній день є одним із основних факторів покращення стану охорони праці на сучасних приватних і державних підприємствах, виникає крайня необхідність створення економічних механізмів стимулювання роботодавця у виконання обов'язку гарантування безпечних умов, своєчасного проведення атестації робочих місць, застосування вичерпних заходів із мінімізації впливу шкідливих факторів виробництва на здоров'я працівників. У статті розглянуто економічне значення охорони праці на підприємствах харчової промисловості, що визначається ефективністю заходів щодо поліпшення умов і підвищення безпеки праці, а також економічним вираженням соціальної значущості охорони праці, що оцінюється за результатами, отриманими шляхом зміни соціальних показників шляхом здійснення заходів щодо поліпшення умов праці: підвищення продуктивності праці, збільшення фонду робочого часу, зменшення витрат, пов'язаних із плинністю кадрів через умови. У результаті поліпшення таких умов нормалізується психологічне середовище трудового колективу, підвищується стабільність у роботі та продуктивність. Збільшення фонду робочого часу досягається за рахунок скорочення добових витрат від виробничого травматизму. Економії, пов'язаної з матеріальною шкодою, можна досягнути за рахунок скасування витрат і компенсацій за несприятливі умови праці внаслідок недотримання відповідних санітарно-гігієнічних вимог і правил безпеки на робочому місці. Покращення умов, зниження виробничого травматизму та рівня виникнення професійних захворювань може мати не тільки соціальну, а й економічну вигоду, оскільки результати роботи з охорони праці призводять до збільшення фонду робочого часу та підвищення ефективності використання обладнання на підприємствах харчової промисловості, зменшення плинності кадрів, створення несприятливих умов та зменшення витрат на компенсації, а також тих, що пов'язані з виробничим травматизмом та захворюваннями робітників. Проте реалізація заходів, спрямованих на поліпшення умов та зниження виробничого травматизму та професійної захворюваності, вимагає витрат, це часто призводить до зростання собівартості продукції та зниження доходів, що негативно сприймається багатьма роботодавцями. Такі витрати вважаються збитковими.*

Ключові слова: охорона праці, економічні аспекти, безпека праці, підприємства харчової промисловості.

Khinalska T. R.,

tanja.sadnicka@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6969-3410, Researcher ID: G-2394-2019,

Senior Lecturer at the Department of Food Technologies,

Lviv University of Trade and Economics, Lviv

ECONOMIC ASPECTS AND FEATURES OF LABOR PROTECTION AT FOOD INDUSTRY ENTERPRISES

***Abstract.** Taking into account the importance of economic interest in compliance with all requirements in accordance with regulatory acts, which is currently one of the main factors in improving the state of labor protection in modern private and public enterprises, there is an urgent need to create economic mechanisms to stimulate the employer to fulfill the obligation to guarantee safe conditions, timely certification of workplaces, application of comprehensive measures to minimize the impact of harmful factors of production on the health of employees. The article examines the economic value of labor protection at food industry enterprises, which is determined by the effectiveness of measures to improve conditions and increase labor safety, as well as the economic expression of the social significance of labor protection, i.e. it is evaluated by the results obtained by changing social indicators by implementing measures to improve working conditions: increasing labor productivity in time, increasing the working time fund, reduces costs associated with staff turnover due to working conditions. As a result of the improvement of working conditions, the psychological environment of the labor team is normalized, work stability and labor productivity are increased. An increase in the working time fund is achieved by reducing daily losses from industrial injuries. Savings in material damage can be achieved due to the cancellation of benefits and compensations for unfavorable working conditions due to non-*

compliance with relevant sanitary and hygienic requirements and safety rules at the workplace. Improving working conditions, reducing industrial injuries and the occurrence of occupational diseases can have not only social, but also economic benefits, since the results of work on labor protection lead to an increase in the working time fund and an increase in the efficiency of the use of equipment at food industry enterprises, a decrease in staff turnover, the creation of unfavorable working conditions and reduction of compensation costs, reduction of costs related to industrial injuries and illnesses of employees. However, the implementation of measures aimed at improving working conditions and reducing industrial injuries and occupational morbidity requires costs, which often leads to an increase in the cost of products and a decrease in income, which is negatively perceived by many employers. Such expenses are considered unprofitable.

Keywords: labor protection, economic aspects, labor safety, food industry enterprises.

JEL Classification: I10, J28, O15

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2024-75-08>

Постановка проблеми. Для вітчизняних підприємств проблема формування економічної політики, яка б спрямовувала персонал на зростання продуктивності праці та досягнення цілей, є актуальною. На підприємствах харчової промисловості трапляється недотримання законодавчих прав і гарантій у трудовій сфері, а саме: не забезпеченість гарантій зайнятості; порушення режимів роботи й відпочинку; недотримання вимог щодо охорони праці; не проведення атестацій персоналу; не розроблення положень із атестації, раціоналізації, обліку і планування робочих місць, низький рівень заробітної плати, відсутність мотивації.

У зв'язку з військовим станом у країні виникла необхідність в переобладнанні та перебудові виробництва, перепрофілюванні технологічного процесу для заміни обладнання, яке є джерелом підвищеної небезпеки, новим, більш досконалим, покращенні наявних виробничих процесів або запровадженні нових технологій, що зумовлює потребу реформування системи управління охороною праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суворі правила виконання робіт і користування машинами і механізмами призвели до накопичення багатьох нормативних документів із охорони праці та гігієни праці і не дозволили вчасно на них реагувати. Такий підхід не сприяє запровадженню ефективного механізму економічного стимулювання роботодавців до створення належних, безпечних і здорових умов та не дає змоги роботодавцям вибрати найефективніший спосіб управління й інтегрувати систему управління охороною праці в загальну систему управління підприємством [5]. Різні аспекти поліпшення умов й охорони праці як факторів підвищення ефективності промислового виробництва досліджували такі українські вчені, як О. І. Амоша, Г. Г. Гогіташвілі, В. С. Джигирей, В. Ц. Жидецький, А. М. Кутиркін, Л. П. Керб, Л. М. Логачова, Н. Д. Лук'яненко, О. В. Мартякова, І. М. Миценко, О. Ф. Новикова, О. В. Євтушенко, З. М. Яремко. Однак у науковій літературі недостатньо дослідженими залишаються питання розробки економічного підходу до управління умовами й охороною праці на підприємствах харчової промисловості.

Постановка завдання. Метою дослідження є підвищення рівня безпеки на підприємстві харчової промисловості за рахунок впливу на економічні аспекти охорони праці. На економічні результати виробництва впливають заходи з поліпшення умов і охорони праці, які впроваджують на підприємстві.

Враховуючи важливість економічної зацікавленості у дотриманні всіх вимог у відповідності до нормативних актів, яка на сьогоднішній день є одним із основних факторів покращення стану охорони праці на сучасних приватних і державних підприємствах, виникає крайня необхідність створення економічних механізмів стимулювання роботодавця у виконання обов'язку гарантування безпечних умов, своєчасного проведення атестації робочих місць, застосування вичерпних заходів із мінімізації впливу шкідливих факторів виробництва на здоров'я працівників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи охорону праці в умовах ринкової економіки, особливу увагу необхідно звернути на економічні аспекти. Здійснення заходів із поліпшення умов і охорони праці значно впливає як на економічні, так і на соціальні результати виробництва. До економічних результатів впливу умов роботи на людину, які мають позитивне значення, слід віднести підвищення продуктивності, раціональне використання основних виробничих фондів. На сучасних українських підприємствах харчової промисловості значно більше витрат припадає на пільги та компенсації, пов'язані з небезпечними умовами, відшкодування наслідків несприятливих умов праці, ніж на техніку безпеки, заходи запобігання виробничого травматизму та нормалізацію умов. Водночас економічний аналіз свідчить про те, що доцільнішим для підприємства є спрямовувати кошти на поліпшення умов, профілактику нещасних випадків і професійних захворювань. На практиці для вирішення завдань охорони праці застосовуються різноманітні механізми, серед яких суттєве місце займають економічні методи.

Економічні методи спрямовані на створення умов, які мають стимулювати діяльність підприємства щодо досягнення визначених цілей охорони праці з урахуванням потреб та інтересів його робітників, трудових колективів, менеджерів та

власників підприємств. На відміну від правових та адміністративних методів управління, які регламентують виконання тих чи інших вимог охорони праці, економічні методи більш лояльні і базуються на економічних вигодах того, до кого вони застосовуються.

Охорона праці – це багатогранне поняття, під ним слід розуміти не тільки гарантування безпеки робітників під час виконання ними службових обов'язків, воно охоплює різні заходи, серед яких варто виокремити профілактику професійних захворювань, організацію повноцінного відпочинку й харчування працівників під час робочих перерв, забезпечення їх необхідним спецодягом і гігієнічними засобами й навіть надання соціальних пільг і гарантій [6].

Збереження життя і здоров'я робітників є важливим напрямом державної політики у галузі охорони праці. Сукупність факторів виробничого середовища і трудового процесу, що впливають на працездатність і здоров'я робітника, складає умови праці. Для сучасного виробництва характерні швидка зміна технологій, впровадження нових процесів і матеріалів, оновлення обладнання. Основна проблема, яка виникає на підприємствах харчової промисловості, – застарілість та неефективність чинного способу державного регулювання безпеки та здоров'я робітників. Державна політика у сфері охорони праці базується на принципах пріоритету життя і збереження здоров'я працівників, повної відповідальності роботодавця за створення належних, безпечних і здорових умов. Економічне значення охорони праці визначається ефективністю заходів щодо поліпшення умов і підвищення безпеки й оцінюється результатами, які отримуються при зміні соціальних показників, які корегуються внаслідок впровадження заходів щодо покращення умов, зростання продуктивності роботи, збільшення фонду робочого часу, зниження витрат на відшкодування шкоди, завданої життю і здоров'ю працівника нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням [2].

В охороні праці виділяють два аспекти застосування економічних методів. Перший метод полягає у використанні методів, які безпосередньо виконують роль економічних стимулів.

До цих методів належать різноманітні види охорони праці, що впроваджуються на підприємстві, а також централізовані методи стимулювання власників підприємств і трудових колективів, регіональних органів управління охороною праці, Фонду соціального страхування тощо. Цей метод ґрунтується на прямій економічній вигоді робітника або колективу, до яких застосовуються економічні стимули для виконання вимог охорони.

Друга група економічних методів управління охороною праці – це методи, які базуються не на прямій вигоді, а на непрямих стимулах. Для такої групи характерним є те, що сам економічний стимул прихований і проявляється, як правило, через певний ланцюжок причинно-наслідкових зв'язків.

Наприклад, для отримання деяких ліцензій підприємство має подати дозвіл відповідних органів із охорони праці. На перший погляд, це суто адміністративний захід, але він базується на економічних стимулах: не пройдеш процедуру отримання дозволу – не матимеш ліцензії, що не дозволить виготовляти чи реалізувати продукцію, відповідно не буде отримано економічного результату (прибутку).

Сьогодні спостерігаються економія на належній охороні праці з боку роботодавців, низький рівень самозбереження з боку працівників, низька культура виробництва, що призводить до додаткових економічних витрат.

Економічні методи управління охороною праці можуть бути реалізовані шляхом:

- ✓ створення сприятливих умов для кредитування заходів і засобів із охорони праці; надання податкових пільг;

- ✓ запровадження таких умов для інвестування модернізації та оновлення виробничих фондів, які завжди би враховували вимоги безпеки праці та виробничого середовища;

- ✓ забезпечення функціонування системи обов'язкового страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань на основі прямого зв'язку між рівнями травматизму, профзахворюваності, стану умов і охорони праці та страховими внесками підприємств; нормативно-правових вимог, які регламентують застосування штрафних санкцій за порушення роботодавцем вимог безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;

- ✓ гарантування державного фінансування наглядової, консультативної, дозвільної та основних напрямків науково-дослідної роботи; фінансування окремих заходів із охорони праці на найбільш небезпечних виробництвах [8].

Негативним наслідком прямого державного регулювання правил виконання робіт та використання обладнання є накопичення значної кількості застарілих та неефективних нормативних актів щодо охорони праці та безпеки життєдіяльності. Такі правила не відповідають реальним потребам в організації систем управління безпекою та охороною праці та мають формальний характер, створюючи додаткові перешкоди для можливості на підприємствах харчової промисловості використовувати наукові розробки та практичні рекомендації щодо побудови систем та отримання вигоди від охорони праці.

Через відсутність ефективного аналізу причин нещасних випадків, професійних захворювань і нещасних випадків, особливо при введенні воєнного стану, заходи щодо ліквідації наслідків аварій спрямовані переважно на врегулювання та посилення загальнообов'язкових вимог без урахування факторів ризику на виробництві (як наслідок, спостерігаються неправдиві висновки про способи запобігання таким нещасним випадкам), а також від проведення позапланових перевірок із питань охорони праці.

Заохочення до активної участі у здійсненні заходів щодо поліпшення безпеки та умов роботи поширюється на всіх працівників підприємства. Види заохочень визначаються колективними договорами та угодами. Економічні стимули, що стосуються бажаної людської поведінки, залежать від багатьох факторів, зокрема від рівня особистого доходу, бюджету працівника та його сім'ї, рівня забезпечення населення житловими, медичними, освітніми та культурними послугами. Для цього розроблено та використовується багато різних методів та індикаторів. Витрати, пов'язані з охороною праці, складаються з наступних:

- ✓ витрати, пов'язані з відшкодуванням потерпілим внаслідок травм і професійних захворювань;
- ✓ пільги та компенсації за важку роботу та роботу в шкідливих умовах;
- ✓ витрати на профілактику травматизму та захворювань;
- ✓ витрати на ліквідацію наслідків аварій та нещасних випадків;
- ✓ штрафи та інші відшкодування.

Розглядаючи зазначені витрати за їхньою доцільністю, їх можна поділити на доцільні, частково доцільні і недоцільні. Доцільні витрати у першу чергу спрямовані на збереження здоров'я робітників, раціональне витрачання ними життєвих сил під час виконання трудових обов'язків та на відновлення працездатності. Вони не лише забезпечують поліпшення умов, а й сприяють збільшенню продуктивності. Менш доцільними вважаються витрати на пільги та компенсації за несприятливі умови.

Такі витрати зменшують негативний вплив шкідливих виробничих факторів на працюючих, у той же час їх можна уникнути шляхом приведення умов роботи до нормативних. Недоцільні витрати – це додаткові до страхових відшкодування потерпілим внаслідок травм і профзахворювань, витрати на ліквідацію наслідків аварій і нещасних випадків, витрати на штрафні санкції та інші відшкодування [8].

Вони обумовлюють підвищення собівартості продукції, зниження її обсягу тощо. Проаналізовані звіти Державної служби України з питань праці та Фонду соціального страхування [12] України про витрати підприємств (установ, організацій) в Україні, що зумовлені нещасними випадками, за період 2019-2022 роки, свідчать: частково доцільні і недоцільні витрати призводять до збитків підприємства та зниження ефективності виробництва (табл. 1).

Застосування штрафів до підприємств, установ, організацій розглядається як один із економічних методів, що стимулює роботодавця створювати безпечні та нешкідливі умови, систему охорони праці, яка зменшує рівень травматизму на виробництві. Кошти від штрафних санкцій спрямовуються на організацію охорони праці на загальнодержавному, галузевому та регіональному рівнях.

Економічні результати заходів щодо поліпшення умов та охорони праці виражаються у вигляді економії за рахунок зменшення збитків унаслідок аварій, нещасних випадків і професійних захворювань як в економіці у цілому, так і на кожному підприємстві.

Таблиця 1

Витрати підприємств (установ, організацій) в Україні, зумовлені нещасними випадками (грн)

Витрати підприємств	2019	2020	2021	2022
	Виплачено протягом року			
<i>Витрати підприємств (установ, організацій), зумовлені нещасними випадками (гострим професійним захворюванням (отруєнням)/аварією) – усього</i>	566 600 270	225 829 247	212 376 351	109 993 715
у тому числі				
сума відшкодування витрат згідно з листком непрацездатності	94 293 023	205 967 653	190 059 509	103 936 942
сума витрат на поховання потерпілого	2 546 580	2 042 017	2 096 647	967 462
сума відшкодування втрат потерпілому у разі його переведення на легшу роботу	374 594	393 239	226 588	107 096
сума штрафів, що сплачена посадовими особами підприємства за порушення вимог законодавства про охорону праці,	146 177	31 329	29 019	8 262
вартість зіпсованого у зв'язку з нещасним випадком (гострим професійним захворюванням (отруєнням)/аварією) устаткування, інструменту, зруйнованих будівель, споруд	456 196 817	14 584 380	15 530 294	3 362 579
інші витрати	13 043 079	2 810 629	4 434 294	1 611 374

На підприємствах харчової промисловості в установленому порядку виділяються кошти для працівників, якщо їх роботи пов'язані зі шкідливими умовами або виконуються в особливих температурних умовах або пов'язані із забрудненням, здійснюється безкоштовна видача працівникам спецодягу, спецвзуття та інших предметів індивідуального захисту. Адміністрація зобов'язана: організувати зберігання, прання, чищення та ремонт спеціального одягу, взуття та інших спецзасобів, а також вести контроль за обов'язковим використанням робітником засобів індивідуального захисту; безкоштовно постачати працівників гарячих цехів газованою солоною водою, при цьому адміністрація не звільняється від забезпечення робітників прісною водою. Цехи, де постачається газувана солона вода, визначаються органами санітарного нагляду за погодженням із адміністрацією підприємств відповідно до законодавства.

Дослідження теоретичних концепцій управління та аналіз стану умов є важливим напрямком соціально-економічного управління охороною праці в сучасних умовах і має забезпечити чіткі межі матеріальної відповідальності власників підприємства. Управління витратами, пов'язаними з умовами, що завдають шкоди здоров'ю робітників через несприятливі умови, дозволяє вирішити питання фінансування заходів щодо охорони праці на підприємствах, а також стимулювати мотивацію та зацікавленість працівників у покращенні умов. Необхідним є впровадження механізму зацікавленості власника у створенні на підприємстві безпечних та здорових умов. Роботодавці повинні усвідомити, що економічно вигідніше інвестувати кошти у гарантування здорових та безпечних умов праці, ніж нести матеріальні витрати у вигляді штрафів, допомоги сім'ям потерпілих, відновлення зруйнованих після аварій приміщень, пошкодженої техніки, обладнання тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Постійне удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази у галузі охорони праці, оснащення підприємств харчової галузі сучасним обладнанням та впровадження новітніх технологій, що вимагає додаткових капіталовкладень, сприяло покращенню умов роботи та зменшенню за останнє десятиріччя кількості нещасних випадків удвічі. Отже, економічні методи управління охороною праці є важливим завданням керівництва, вирішення якого потребує системного підходу. Лише комплексне застосування правових, організаційних, економічних, соціальних та інших методів може зробити управління не тільки підприємствами харчової промисловості, а усіма іншими, максимально ефективним.

Для покращення організації і нормування праці на підприємствах харчової галузі необхідно: вдосконалити норми праці для різних видів робіт із обслуговування виробництва, впровадити технічно обґрунтовані норми (норми часу, які будуть враховувати стать та вік працівників для виробітку), провести коригування типових галузевих нормативів часу з огляду на вимоги охорони праці, заборонити

підвищення норм без проведення організаційно-технічних заходів на виробництві; впровадити нові методики розрахунку норм, зважаючи на передовий досвід зарубіжних підприємств харчової промисловості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березуцький В. В. Ризик орієнтований підхід в охороні праці. Saarbrücken : LAP Lambert Academic Publishing, 2019. 108 с.
2. Охорона праці : навч. посіб. / Яремко З. М., Тимошук С. В., Третяк О. І., Ковтун Р. М. ; за ред. З. М. Яремка. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. 69 с.
3. Смирнитська М. Б. Охорона праці в галузі. Ресторанне господарство і торгівля : навч. посіб. Х. : Світ Книг, 2020. 362 с.
4. Соціально-економічна безпека : навч. посіб. / О. В. Безпалько, А. Д. Бергер, Т. М. Березянко та ін. ; за заг. ред. О. І. Драган. К. : Кафедра, 2019. 277 с.
5. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : монографія / Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В. ; за ред. Т. Г. Васильціва. Львів : Арал, 2019. 386 с.
6. Дяченко Н. М. Економічні аспекти охорони праці. Екологічна та економічна безпека: нові технології. *Науковий вісник КУЕІТУ*. 2011. №4 (34). С. 124-126.
7. Євтушенко О. В. Аналіз статистики виробничого травматизму в харчовій промисловості України. *Харчова промисловість*. 2011. № 10. С. 169-174.
8. Костенко О. М. Економічні методи управління охороною праці. *Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція "Інноваційні аспекти систем безпеки праці, захисту інтелектуальної власності"*. Полтавський державний аграрний університет. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/node/2795/6kostenkoom.pdf>.
9. Драган О., Бергер А. Організація і нормування праці за принципами соціально-економічної безпеки на підприємствах харчової промисловості. *Економіка та суспільство*. 2021. № 27. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-1>.
10. Ізуїта П. О. Правове регулювання охорони праці в умовах ринкової економіки. Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2008. 177 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_low/cgiirbis_64.
11. Про Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.1992 № 442 (поточна редакція – 06.07.2023). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
12. Служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

REFERENCES

1. Berezuts'kyj, V. V. (2019), *Ryzkyk oriientovanyj pidkhyd v okhroni pratsi*, LAP Lambert Academic Publishing, Saarbrücken, 108 s.

2. Okhorona pratsi : navch. posib. / Yaremko Z. M., Tymoschuk S. V., Tretiak O. I., Kovtun R. M. ; za red. Z. M. Yaremka (2018), Vydavnychyj tsentr LNU im. Ivana Franka, L'viv, 69 s.

3. Smyrnyts'ka, M. B. (2020), Okhorona pratsi v haluzi. Restoranne hospodarstvo i torhivlia : navch. posib., Svit Knyh, Kh., 362 s.

4. Sotsial'no-ekonomichna bezpeka : navch. posib. / O. V. Bezpal'ko, A. D. Berher, T. M. Berezi-anko ta in. ; za zah. red. O. I. Drahan (2019), Kafedra, K., 277 s.

5. Financovo-ekonomichna bezpeka pidpnyem-ctv Ukrainy: ctpatehiiia ta mekhanizmy zabezpechennia : monohrafiia / Vacyl'tsiv T. H., Voloshyn V. I., Bojkevych O. P., Kapkavchuk V. V. ; za ped. T. H. Vacyl'tsiva (2019), Apal, L'viv, 386 c.

6. Diachenko, N. M. (2011), Ekonomichni aspekty okhorony pratsi. Ekolohichna ta ekonomichna bezpeka: novi tekhnolohii, *Naukovyj visnyk KUEITU*, №4 (34), s. 124-126.

7. Yevtushenko, O. V. (2011), Analiz statystyky vyrobnychoho travmatyzmu v kharchovij promyslovosti Ukrainy, *Kharchova promyslovist'*, № 10, s. 169-174.

8. Kostenko, O. M. Ekonomichni metody upravlinnia okhoronoiu pratsi, *Vseukrains'ka naukovo-praktychna internet-konferentsiia "Innovatsijni aspekty*

system bezpeky pratsi, zakhystu intelektual'noi vlasnosti". Poltav's'kyj derzhavnyj ahrarnyj universytet., available at: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/node/2795/6kostenkoom.pdf>.

9. Drahan O. and Berher A. (2021), Orhanizatsiia i normuvannia pratsi za pryntsympamy sotsial'no-ekonomichnoi bezpeky na pidpnyemstvakh kharchovoi promyslovosti, *Ekonomika ta suspil'stvo*, № 27. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-1>.

10. Izuita, P. O. (2008), Pravove rehuliuвання okhorony pratsi v umovakh rynkovoi ekonomiky, Nats. un-t vnutr. sprav, X., 177 s., available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_low/cgiirbis_64.

11. Pro Poriadok provedennia atestatsii robochykh mist's' za umovamy pratsi. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.08.1992 № 442 (potochna redaktsiia – 06.07.2023), available at: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

12. Sluzhba statystyky Ukrainy, available at: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 29 грудня 2023 року